

e-ISSN: 2148-0494

derglabant (AİBÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi), Bahar 2017, Cilt:5, Sayı:9, 5:162-172

Gönderim Tarihi: 26.12.2016

Kabul Tarihi: 25.03.2017

TEFSİRLER VE MÜFESSİRLER (Tefsîr bi'd-Dirâye Merâtibinin Ta'dâd ve Teblîği)*

Bergamalı Cevdet**

Sadeleştiren: Şaban KARASAKAL***

Öz

Çevirisini yaptığımız bu metin, Dâru'l-Fünûn İlahiyat Fakültesi müderrislerinden Bergama'lı Cevdet'in 1920-1926 yılları arasında yayınlanan *Mahfil* dergisinde kaleme almış olduğu seri makalelerden birisidir. Makalede Bergama'lı Cevdet, tefsir çeşitlerinden rivayet ve dirayet tefsirinin birbiriyle mukayesesini yaparak, dirayet tefsirinin dereceleri hakkında bilgi vermektedir. Bergama'lı Cevdet, hem rivayet hem de dirayet tefsirinin önemli kaynaklarından olan Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsirine dair misaller vererek makalesini sonlandırmaktadır. Böylelikle âyetlerin anlaşılmasının en kolay yolundan birisinin, yine âyetlere müracaat etmek olduğunu misallerle göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Kur'ân, tefsîr, rivayet, dirayet, Bergamalı Cevdet.

THE EXEGESISES AND THE EXEGETISTS

Abstract:

This text that I have translated, is a set of articles written by Cevdet of Bergama, who was a professor at Darülfünun Theology Faculty, in *Mahfil* journal issued from 1920 to 1926. Cevdet, in this article, made a comparison between exegesis by reason and exegesis by tradition and put some lights on the stages of exegesis by reason. The author concluded his article by giving samples on exegesis of Quran by Quran itself, which is an important source

* Bu makalenin orijinali, Tâhiru'l-Mevlevî'nin yayınladığı *Mahfil* (Dinî, İlmî Edebî İctimaî) isimli İslâmî Mecmuada, Bergamalı Cevdet'in Tefsir ve Müfessirlerle alakalı olarak seri halinde yazdığı makalelerinden birisinin çevirisidir. Orijinal makale, Bergamalı Cevdet, "Tefsirler ve Müfessirler -Tefsîr-i bi'd-Dirâye Merâtibinin Ta'dâd ve Teblîği-" başlığı altında, *Mahfil* (Dinî, İlmî, Edebî İctimaî) *İslamî Mecmua*, İstanbul, 1343 [1925] cilt: V, sayı: 56'da yayınlanmıştır. Çeviride dipnotlar tarafımızdan ilave edilmiştir. Derginin kapağında derginin idare yeri, tarih, sayı ve baskı adedi bilgilerinden başka: "Dinî, ilmî, edebî, ictimaî mecmûa-i İslâmiyye", "İslam'ın faydasına hizmet eden makaleler teşekkürle kabul edilir ve yayınlanır", "Gelen yazılardan şâyân-ı kabul görülenler tarih sırasıyla derc edilir", "Gönderilecek yazılar okunaklı ve özetle yazılmış olmalıdır" ifadeleri bulunmaktadır. Bunlardan başka dikkat çekici bir ifade olarak, yayın politikasını ifade eden, "Yazanın şahsiyeti değil yazının ehemmiyeti nazarı dikkate alınır" ifadesine başlık klişesi içinde yer verilmiştir. (Sadeleştiren)

** Müellif ve mecmua hakkında bilgi çalışmanın sonunda verilecektir.

*** Doç. Dr., AİBÜ İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı, skaracakal@hotmail.com

of exegesis in both of methods. Thus, he showed that the simple way to understand the verses of Quran is to use the same source.

Keywords: Quran, exegesis, tradition, reason, Cevdet of Bergama.

Türkçe Çevirisi:

TEFSİRLER VE MÜFESSİRLER

(Tefsîr bi'd-Dirâye Merâtibinin Ta'dâd ve Teblîği)

Ve bu münasebetle bir hayli hakâik-ı ilmiyenin keşf ü îzâhı

Evvelen: Ma'lûm olsun ki (tefsîr-i bi'd-dirâye) kendisinde kat'iyyen rivayetten bahs-i cereyan etmeyen tefsîr demek mahiyetinde değildir. Bil ki o gibi tefsirlerde beyânâtın merkez-i sıkleti dirayettir. Yani ekseriyetle dirayeten tahsil-i manaya kalkışılır. Ahyanen de rivayet köprüsünden dirayeten tefsire geçilir manasındadır. Demek ki o gibi tefsirlerin rivayetle memzûc oldukları da vardır.

Sâniyen: Yine bilmek lâzimedendir ki, burada iki şey vardır. Biri: esas maksat, diğeri: ona vusûl için basamaktır. Esas maksat dediğimiz: Dirayete müteallik müfessirînin tabakâtı, ona vesile ise: Dirayete müteallik tefsirin meratibidir ki onlar müfessirînin tabakâtını ve dirayetini bilmek hususuna vesiledir. Tefsîr bi'd-dirâyenin on mertebesi vardır ki ber vechi âtî beyân olunur:

Tefsîr bi'd-dirâyenin birinci mertebesi:

Kur'ân-ı Kerîm'de vuku bulan tekrarların sûreti umumiye de hikmetini beyandan sonra -bir de hususiyle tekrar olunmakta bulunan- Esmâ-i Hüsnâ-i Rabbâniyye, sıfât ve meşîet-i sübhâniyyeye dâir âyetleri ve (selam), (iman), (ihсан), (mü'minûn), (muhsinûn), (zâlimûn), (fâsikûn), (kâfirûn) gibi Kur'ân'da tekrar olunan evsâfın mâhiyeti lügaviyye ve şer'iyelerini bir mukaddime ile beyân etmektir ki, (Mahmûd Şîrâzî)'nin tefsiri mukaddimesinde ve diğeri tefsirlerden ekserinin mukaddimelerinde "Esmâullâh tevkîfi midir? Meşîet, rahmet, nüzul vs. gibi sıfatın vâcibü'l-vücûda isnâdı hakikat midir? değil midir?" gibi ilm-i kelimada fusûlü mahsusa da bast ü beyân olunan mebâhisin bir usâre-i icmâliyesi, tarz-ı üstâdânede dermeyan edilerek iş bu mertebeden tefsir yürütülmüştür.

Tefsîr bi'd-dirâyenin ikinci mertebesi:

Kur'ân'ı Kerîm'i yine âyât-ı Kur'âniyye ile tefsîr eylemektir ki bu da Kur'ân'da mükerreren silk-i beyâna girmiş olan, bazı âyâtın diğeri ol babda daha ziyade hâiz-i tafsil bulunduğu yerlerde olur. Mesela bir hakikatın beyanı için bir âyet nâzil olur. Tekrar yine o hakikatın beyânı hususunda diğeri bir âyet nâzil olur. Lâkin ikinci evvelkinden daha ziyade tafsîl ve tibyâna malik bulunur da ikinci, evvelkiyi tefsir ederek icmâlden hâsıl olan ibhâmı izâle eder ve sâmi'înin nüfûs-ı nâtıkasında "evvelen icmâl, sâniyen tafsîl-i evka'-ı fi'n-nüfûsdur" kâidesince başka bir te'sîr uyandırır. Bu kabilden olarak ayrıca tefsirler bile yazılmıştır. Diğeri tefâsîr de iş bu

(tefsîru'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân) amelîyesi müteferrik surette icra kılınmıştır ki bazı numunelerini gösteriyoruz:

Birinci numune- (وان يك صادقاً يصيبكم بعض الذي يعدكم)¹ yani “Rasûlullah haber verdiği mevâ’idde sâdık olur ise size va’d eylediği şey isabet eder.” Şimdi şurada isabet edecek şey; acaba azabı dünyevî-i muaccel midir, yoksa müeccel midir? Bu cihet mübhemdir ki iş bu ibhâmı, şu hakikatı tafsîlen nâtık olan yine bu sûrenin (المؤمنون)² âhîrinde ki, (فاما نرينك بعض الذي نعدهم او نتوفينك فاليينا يرجعون)³ âyeti celîlesi tefsîr ve îzâh ediyor. Çünkü: bu âyette buyuruluyor ki, “Habîbim! Ben onlara va’d ettiğim azabın onlara fi’len isabet ettiğini ya senin sağılığında sana gösteririm yahut seni cânib-i ehadiyyetime çekip imâte eyledikten sonları onları ta’zîb ve tenkîl ederim. Çünkü onların encâmı bana rücu’ları muhakkaktır.” Şu halde bu âyetin şikk-ı evveli, âyet-i ûlâyı tefsîr ve îzâh ederek kendisinden maksudun azâbı dünyevî olduğunu gösteriyor.

İkinci numune- (ان صلاتى و نسكى و محياى ومماتى)⁴ âyeti tefsîr ve îzâh olunuyor. Şöyle ki evvelki âyetteki (صل) emrinden acaba dua manasına evvelen salât mı murattır, yoksa bildiğimiz namaz mıdır? Burası mübhem kalıyor. Lakin ikinci âyetteki (نسك) karinesiyle salâttan muradın bayram namazı olduğu teayyün edince burada da oraya masrûf olmak lazım gelir. Çünkü Kurban kesmek de menâsik ve ibâdât-ı hacdan bir cüz bulunuyor.

Üçüncü numune- (و يريد الذين يتبعون الشهوات ان تميلوا ميلا عظيماً)⁵ yani “şehvâta ittibâ edenler, sizin tarîk-ı haktan azîm bir surette meyl ve inhırafınızı arzu ederler.” Şimdi şu âyetteki (arzu edenler)’in kimlerden ibaret olduğu mübhem kalıyorsa da diğer âyette (الم تر الى الذين اوتوا نصيبا من الكتاب يشترون الضلالة و يريدون ان تضلوا السبيلاً)⁶ yani “Habîbim Kitabullahdan nasibi olan ehl-i kitabı görmedin mi ki onlar, hidayeti dalâle değışirler ve sizin de sebîl-i hidayeti ğayb ederek dalalette kalmanızı arzu ediyorlar.” buyurularak birinci âyetteki (arzu edenler)’in ehli kitab olduğu ta’yîn ü îzâh ediliyor. Bir de usât-ı Müslimînin kendi içlerindeki salihlerin dalâl ve fücûrda kalmalarını arzu etmeyeceklerinden bu da tavzîh-i maksada takviye sûretiyle hâdim olacağında şüphe yoktur. Daha bir takviye karînesi vardır ki, o da arzu edenlerin gaib zamiriyle, mâilînin ise hitab siygasıyla îrad olunuşudur. Biraz düşünenler hisse-mend olurlar.

Dârulfünûn İlâhiyat Fakültesi Tefsîr ve Tarih-i Tefsîr Müderrisi

Bergamalı Cevdet

1 Ğâfir 40/28.

2 Sûrenin ismi metinde sehven olsa gerek, Mü’minûn şeklinde yazılmıştır. Doğrusu Mü’min/Ğâfir sûresi olacaktır. (Sadeleştiren)

3 Ğâfir 40/77.

4 Kevser 108/2.

5 En’am 6/162.

6 Nisâ 4/27.

7 Nisâ 4/44.

Sadeleştirilmiş Şekli:**TEFSİRLER VE MÜFESSİRLER****-Dirayet Tefsirinin Mertebelerinin Sayılması ve Açıklanması-**

Ve bu vesile ile birçok ilmî hakikatin ortaya konulması ve açıklanması

İlk olarak; bilinmelidir ki, dirayet tefsiri kendisinde rivayetten hiç bahsedilmeyen bir tefsir değildir. Bil ki dirayet tefsirinde açıklamaların ağırlığı dirayet iledir. Yani dirayet yoluyla manalar îzâh edilmeye gayret edilir. Bazen de rivayet üzerinden dirayet yoluyla tefsire geçilir. Demek ki dirayet tefsirleri rivayetle de karışmışlardır.

İkinci olarak; Yine bilmek gerekir ki burada iki husus vardır. Birisi asıl maksat, diğeri o maksada ulaştıran basamaktır. Esas maksat dediğimiz şey, dirayetle alakalı tefsircilerin tabakaları; buna (asıl maksada) ulaştıran da, dirayetle alakalı tefsirin dereceleridir ki, onlar tefsircilerin tabakalarını ve dirayetlerini bilme konusuna vesiledir. Dirayet yoluyla tefsirin on mertebesi vardır ki aşağıda olduğu gibi açıklanacaktır:

Dirayet tefsirinin birinci mertebesi:

Kur'ân'ı Kerîm'de bulunan tekrarların sebeplerini genel bir şekilde açıkladıktan sonra -bir de özellikle tekrar edilen- Allah Teâlâ'nın güzel isimleri, sıfat ve iradesiyle ilgili âyetler ve (selam), (iman), (ihsan), (mü'minler), (ihsan sahipleri), (zalimler), (fâsıklar), (kâfirler) gibi Kur'ân'da tekrarlanan vasıfların sözlük ve ıstılah anlamlarını başlangıç olarak açıklamaktır. (Mahmud Şirâzî)'nin tefsirinin ve birçok tefsirin mukaddimesinde: "Allah'ın isimleri tevkîfî midir? Dileme, rahmet, nüzul gibi sıfatların Allah Teâlâ'ya atfedilmesi hakikat midir? Değil midir?" gibi kelam ilminde özel bölümlerde genişçe açıklanan konuların toplu bir özeti, ustaca ortaya konularak bu seviyeden tefsir yapılmıştır.

Dirayet tefsirinin ikinci mertebesi:

Kur'ân'ı Kerim'i yine Kur'ân âyetleri ile tefsir etmektir ki, bu da Kur'ân'da tekrar olarak açıklanan bazı âyetlerin, aynı hususta diğer âyetlerden daha fazla açıklamanın yapıldığı yerlerde olur. Mesela bir hakikatin açıklanması için bir âyet indirilir. Tekrar yine o hakikatin açıklanması hususunda başka bir âyet indirilir. Fakat ikinci inen âyet evvelkinden daha fazla açıklama barındırır da, ikinci âyet evvelkini tefsîr ederek icmal sebebiyle meydana gelen kapalılığı ortadan kaldırır ve dinleyenlerin zihninde "ilk olarak topluca, ikinci olarak da açıklama" kaidesine başka bir tesir uyandırır. Bu çeşitle alakalı tefsirler de yazılmıştır. Diğer tefsirlerde de Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsîr edilmesi farklı şekillerde ortaya konulmuştur ki, bazı misallerini gösteriyoruz.

Birinci misal- (وان يك صادقاً يصيبكم بعض الذى يعدكم) “*Yok doğru (söyleyen) bir kimse ise, sizi tehdîd ettiği şeylerin bir kısmı başınıza gelir!*”⁸ Yani “Allah’ın Rasûlü haber verdiği azapta doğru olursa, size geleceğini söylediği şey isabet eder.” Şimdi bu hususta isabet edecek olan şey, acaba dünya azabını acele olarak mı getirir yoksa te’hir mi eder? Bu husus kapalıdır ki bu kapalılığı, hakikati açıklayan da yine aynı surenin (المؤمنون)⁹ sonundaki, (فاما نرينك بعض الذى نعدهم او نتوفينك فآلينا يرجعون) “*Böylece onları tehdîd ettiğimiz şeylerin bir kısmını sana göstersek de yahut (göstermeden) seni vefat ettirsek de, sonunda (onlar) ancak bize döndürüleceklerdir.*”¹⁰ âyeti celîlesi beyan ediyor ve açıklıyor. Çünkü bu âyette buyuruluyor ki, “Habîbim ben onlara söz verdiğim azabın onlara isabet etmesini ya senin sağlığında sana gösteririm ya da senin vefatından sonra onlara azab eder ve cezalandırırım. Çünkü onların sonu bana dönüşleri muhakkaktır.” Şu halde bu âyetin ilk kısmı, ilk âyeti tefsîr edip açıklayarak, kendisinden kastedilenin dünyevî azab olduğunu gösteriyor.

İkinci misal- (فصل لربك وانحر) “*Öyleyse Rabbin için namaz kıl ve kurban kes!*”¹¹ âyeti, (ان صلاتى و نسكى و محياى ومماتى) “*Şüphesiz benim namazım da ibadetlerim de hayatım ve ölümüm de*”¹² âyetiyle açıklanıyor. Şöyle ki, evvelki âyetteki (صل) emrinden acaba dua manasına ilk olarak salât mı yoksa bildiğimiz namaz mı kastedilmektedir? Burası kapalı kalmaktadır. Fakat ikinci âyetteki (نسك) ‘ibadet’ işaretiyle salattan kastedilenin bayram namazı olduğu ortaya çıkınca burada da o işarete uymak gerekir. Çünkü kurban kesmek de menâsik ve ibadetler haccın bir cüz’ü olarak bulunuyor.

Üçüncü misal- (و يريد الذين يتبعون الشهوات ان تميلوا ميلا عظيماً) “*Şehvetler(in)e uyanlar ise (sizin) büyük bir meyil ile (bütün bütün haktan) sapmanızı ister*”¹³ yani “nefsânî isteklerine uyanlar sizin Hak yoldan sapmanızı arzu ederler.” Şimdi şu âyette ‘arzu edenlerin’ kimler olduğu kapalı kalıyorsa da diğer âyette (الم تر الى الذين اتوا نصيبا من (الكتاب يشترون الضلالة و يريدون ان تضلوا السبيلاً) “*Kendilerine Kitap’tan (Tevrat’tan) bir nasip verilenleri (Yahudileri) görmedin mi? Dalâleti (nasıl da) satın alıyorlar ve sizin de hak yoldan sapmanızı istiyorlar!*”¹⁴ Yani “Habîbim kendilerine kitap verilen ehl-i kitabı görmedin mi ki, onlar hidayetle dalâleti değiştirirler ve sizin de hidayet yolunu kaybederek dalâlette kalmanızı arzu ediyorlar.” buyurularak birinci âyetteki ‘arzu edenlerin’ ehl-i kitap olduğu belirlenip îzâh ediliyor. Bir de Müslümanlarının günahkârlarının kendi içlerindeki salihlerin sapkınlıkta ve isyanda kalmalarını arzu etmeyeceklerinden bu da maksadı açıklamaya takviye şeklinde hizmet edeceğinde

8 Ğâfir 40/28.

9 Sûrenin ismi metinde sehven olsa gerek, Mü’minûn şeklinde yazılmıştır. Doğrusu Mü’min/Ğâfir sûresi olacaktır. (Sadeleştiren)

10 Ğâfir 40/77.

11 Kevser 108/2

12 En’am 6/162.

13 Nisâ 4/27.

14 Nisâ 4/44.

şüphe yoktur. Daha başka bir takviye işareti vardır ki, o da arzu edenlerin gaib zamiriyle, meyledenlerin ise muhatab kipiyle gelmesidir. Biraz düşünenler bu işaretlerden nasip alırlar.

Dâru'l-Fünûn İlâhiyat Fakültesi Tefsîr ve Tefsîr Tarihi Müderrisi
Bergamalı Cevdet

Ek-1. Bergamalı Cevdet (Bergamalı Ahmed Cevdet Efendi [1872-1926])¹⁵

Son devir âlimlerinden. Bergama'nın Alibeyli (Aliğa) köyünde doğdu. Babası dava vekili Çemişkezekli Hüseyin Aşkî Efendi'dir. Doğumundan üç yıl sonra ailesinin Bergama'ya yerleşmiş olmasından dolayı Bergamalı lakabı ile şöhret buldu. İlk tahsilini Bergama'da yaptı. On dört yaşında İstanbul'a giderek Ayasofya Medresesi'nde yüksek tahsilini tamamladı ve Eğinli İbrâhim Efendi'den icâzet aldı (1896). İki yıl sonra da Bayezid Medresesi'ne dersiâm oldu.

Cevdet Efendi 1914'te Dârülhilâfe Medresesi'nin âlî kısmında Arap edebiyatı müderrisliğine, 1917'de Medresetü'l-mütehassısîn'de usûl-i hadîs ve aynı yılın sonunda da Süleymaniye Medresesi tefsir müderrisliklerine getirildi. Ayrıca çeşitli idarî görevler aldı. 1909'dan itibaren beş yıl müddetle Meclis-i Mesâlih-i Talebe üyeliğini yürüttü. 1915'te Dârü'l-hilâfeti'l-aliyye medreseleri müfettişliğine tayin edildi. 4 Ağustos 1918'den 26 Mart 1919'a kadar Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye âzalığında ve 1920-1922 yıllarında da huzur dersleri* mukarrirliğinde bulundu. 1924'te Dârülfünun İlâhiyat Fakültesi tefsir ve fıkıh müderrisi oldu; burada Mecelle de okuttu. 30 Ocak 1926'da elli dört yaşlarında iken İstanbul'da Kızıltoprak'ta vefat etti. Kabri Sahrâ-yı Cedîd Mezarlığı'ndadır.

Cevdet Efendi Arapça ve Farsça'yı iyi bilen, dinî ilimlerde mütehassıs, aynı zamanda edebî mâlumat sahibi bir kişi idi. İbnülemin Mahmud Kemal onu kısa boylu, tıknaz, kısa sakallı, bir gözü sakatça, zeki, latifeden hoşlanan, kahkahası bol bir zat olarak tanıtmaktadır.

Eserleri. 1. Edebü'd-dünyâ ve 'd-dîn Tercümesi. Mâverdî'nin aynı adlı eserinin bu tercümesi üç cüzden meydana gelmektedir. 128 sayfadan ibaret I. cüzü ile 180 sayfa olan II. cüzü 1327'de, 156 sayfa tutan III. cüzü de 1328'de İstanbul'da basılmıştır. Eserin sonundan bir cüz tutacak kadar bir bölümün tercüme edilmediği anlaşılmaktadır. 2. Târîh-i Tefsîr. Kur'an ve tefsir tarihi ile tefsir usulüne dair kısa bilgileri ihtiva eden eser, önce "Tefsirler-Müfessirler" başlığı altında Mahfel mecmuasının 41. sayısından itibaren makaleler halinde, daha sonra Dârülfünun İlâhiyat Fakültesi Talebe Cemiyeti tarafından 1340 ve 1927 yıllarında kitap halinde yayımlanmıştır.

¹⁵ Sâkıb Yıldız, "Bergamalı Cevdet", *DİA*, V, 495.

Ek-2. Mahfil (محفل) Dinî, ilmî, edebî dergi.¹⁶

Zilkade 1338-Ramazan 1344 (Temmuz 1920 - Mart 1926) tarihleri arasında altmış sekiz sayı yayımlanmıştır. Tâhirülmevlevî, Ferid Bey ve Karahisarlı Ahmed Efendi tarafından kurulmuş olmasına rağmen hem para hem yazı yükü büyük oranda sahibi, müdürü ve muharriri görünen Tâhirülmevlevî'nin üzerinde kalmıştır. Derginin adı bazı kaynaklarda Mahfel olarak geçmekteyse de (meselâ bk. Hasan Duman, Arap Harfli Süreli Yayınlar Toplu Kataloğu, İstanbul 1986, s. 226) onuncu sayısında yayımlanan "Mahfel mi Mahfil mi" başlıklı yazıda derginin adının Mahfil olduğu belirtilerek konuya açıklık getirilmiştir. Başlık altında kendini "dinî, ilmî, edebî, içtimaî mecmûa-i İslâmiyye" olarak tanımlayan dergide bu konulardan başka tarih, intikâd, fen, felsefe, tasavvuf gibi bölüm başlıkları da bulunmaktadır. Yayın politikasını ifade eden, "Yazarın şahsiyeti değil yazının ehemmiyeti nazarıdikkate alınır" ifadesine başlık klişesi içinde yer verilmiştir.

Tâhirülmevlevî'den (Tâhir Olgun) başka belli başlı yazarları arasında Ferid (Kam), Aksekili Ahmed Hamdi, Suûdülmevlevî, İskilipli Mehmed Âtîf, Mehmed İzzet, Tokadîzâde Şekib, Şeyh Abdülbâki (Baykara), Muhiddin Râif (Yengin), Hüseyin Vassâf, Erkân-ı Harbiyye Kaymakamı Miralay Abdurrahman, Bergamalı Cevdet, Reşid Mazhar, Ahmed Remzi (Akyürek), Ödemişli M. Muammer, İhsan Mahvî ve Mazhar Osman (Usman) bulunmaktadır.

Mevlevîmeşrep bir havanın kendini hissettirdiği Mahfil'de Tâhirülmevlevî o ayın dinî aktüalitesinden hareket ederek "Zebh-i İsmâil", "Vakfe-i Arafât", "Rebîülevvel ve Mevlid-i Şerîf", "Şa'bânü'l-muazzam, Leyle-i Berâe, Surre-i Hümâyun, Mahya, Yevm-i Şek", "Ramazân-ı Şerîf ve Oruç", "Bayram Namazı", "Yeni Sene ve Hicrî Tarih", "Muharrem ve Matem", "Na't-ı Şerîf" gibi başlıklar taşıyan şiirler ve dinî-kültürel hayata ilişkin yazılar yazmıştır. Ferit Kam'ın, Dârülfünun'da verdiği "âsâr-ı edebîyye tedkîkâtı" derslerine ait notlarından "Vezn-i Arûz ile Arap Acem Edebiyatına Dair Bir İki Söz", "Arap Romanları", "Câhiliye Âsârından Birkaç Numûne", "İran Edebiyatı" gibi bölümlerle "Edebiyyât-ı Sûfiyye" ve "Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî" gibi yazıları yayımlanmıştır.

Dinî inançları zedeleyici yazı ve gelişmelerin de konu edildiği dergide Tâhirülmevlevî, Dârümuallimîn'de Doktor Cevdet Nasûhî tarafından verilen bir konferansa "Mâhud Hezeyân Konferansı" ve Abdullah Cevdet'in Bahâîlik lehindeki yazısına karşı "Benî Kurayza Meselesi" adlı makalelerle cevap vermiştir. Ayrıca Tedkîk-i Müellefât-ı Osmânî Heyeti ile "resm-i Osmânî" konusunda çıkan anlaşmazlığa dair yazdığı seri yazılarla tartışmalara girmiş, bunlardan ilki dolayısıyla hakkında dava açılmıştır. İskilipli Mehmed Âtîf'in Cenab Şahabeddin'in

¹⁶ Âlim Kahraman, "Mahfil", *DİA*, XXVII, 333-334.

Peyâm-ı Sabâh'ta yayımlanan "Yarınki Efkâr-ı İslâmiyye" yazısına verdiği cevaplar ve "Oruç Meselesi Hakkında Cevap" adlı makalesi de aynı bağlamdaki yazılardandır.

Dergide dikkati çeken diğer yazılar arasında Mehmed Ali Aynî'nin "Kur'ân-ı Kerîm'in Tercümesi Meselesi", Aksekili Ahmed Hamdi'nin "Gazzâlî'nin Ruh Hakkındaki Telakkıyâtı", Mehmed İzzet'in "Hakîkat-ı Mahza ve Aynştayn", "Ulûm-i Riyâziyye ve Ulûm-ı Hey'et", "İlm-i Hey'et ve İnsanlar", "Fezâ ve Semâ", Bergamalı Cevdet'in bir seri oluşturan "Tefsirler ve Müfessirler", Şerefeddin'in (Yaltekaya) "Felsefe-i Kadîmeden Birkaç Yaprak", Muhiddin Râîf'in "İngiliz Sünûhât-ı Edebiyyesi Numûnelerinden", Reşid Mazhar'ın "Anatole France'ın Vefatı Münasebetiyle", "Monsieur Lucien Bois Cenapları ile Mülâkat", Mahfil imzasıyla "Yeni Telemak Tercümesi ve Fenelon", Erkân-ı Harbiyye Kaymakamı Miralay Abdurrahman'ın "Yeni Bir Mu'cize-i Kur'ân" ile bir seri oluşturan "Arzın Son Günü", Ödemişli Muammer'in "Edebiyatta Teceddüd", Sâdî'nin "Âlem-i İslâm Salnâmesi"; Mazhar Osman'ın "Keyif Veren Zehirler"i bulunmaktadır. Şahıslar ve eserleri üzerine yazılmış makalelerin de önemli bir yer tuttuğu Mahfil'de Mehmed Esad Dede, Osman Nevres, Osman Şems, Avni Bey (Yenişehirli), Sâlih Zeki, Ali Emîrî Efendi, Karahisarlı Ahmed Dede, Münecimbaşî Hüseyin Hilmi Efendi, Kamil Flamaryon bu tür yazılara konu olan isimlerden bazılarıdır.

Mahfil için dönemin yerli ve yabancı basınında bazı yazılar kaleme alındığı, dergideki haber ve iktibaslardan anlaşılmaktadır. Peyâm-ı Sabâh'ta Ali Kemal ve Cenab Şahabeddin'e ait övücü iki yazı, Vakıf gazetesinde ise aleyhte bir yazı çıkmıştır. Paris'te yayımlanan Revue du monde musulman dergisi bir sayısında Mahfil sayılarını içeriğiyle tanıtmıştır. Mahfil'de zaman zaman bu dergiden çevrilen yazılara da yer verilmiştir.

Genel olarak on altı veya yirmi, bazı sayıları sekiz veya yirmi dört sayfa olarak hicrî aybaşlarında yayımlanan dergi, okuyucularına Hint Masalları ve Şeyh Galib'in Hüsn ü Aşk'ını forma forma ek olarak vermiş, 11 ve 23. sayıları da ramazan sayısı olarak çıkmıştır. Sürekli bir tiraj problemi olan dergide zaman zaman satışların 150-200'ü aşmamasıyla ilgili şikâyetlere yer verilmiştir.

Mahfil, birleştirilerek çıkarılan 32 ve 33. sayılar (Cemâzîyelâhir-Receb 1341) dışında 67. sayısına kadar düzenli yayımlanmıştır. Tâhirülmevlevî'nin Ankara İstiklâl Mahkemesi'nce tutuklu olarak yargılandığı üç ay boyunca neşredilmemiş, onun suçsuz bulunup serbest kalınca çıkardığı 68. sayıdan sonra ise tamamen kapanmıştır. Dergi üzerine bazı lisans tezleri yanında Zekeriya Kantaş "Mahfil Dergisi: İnceleme, Tahlilî Fihrist" adlı bir yüksek lisans tezi hazırlamıştır (I-II, 2001, Fatih Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Kaynakça

Kahraman, Âlim, "Mahfil", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXVII, 333-334.
Yıldız, Sâkıb, "Bergamalı Cevdet", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, V, 495.

Ek-3. Makalenin Orijinal Osmanlıca Metni

عدد: ۵۶ جلد: ۵ دینی، علمی، ادبی، اجتماعی رجب ۱۳۴۳

اداره خانه سی: باب عالیده (یکی تورکیه) مطبعه سی فونته کی دائرة مخصوصه

مركز توزیعی: باب عالی جاده سنده (اتحاد تجارت) کتبخانه سی ابه (یکی تورکیه) مطبعه سی

مجموعه اسلامی سی

شرائط نشر: اسلامک نعمته خادم یازیرمع التشرکیول ونشر اولونور. یازانک شخصی دکل، یازانک مادیتی نظردقته آتیر. کونده ویرله چک آتار او قوناقلی و مختصرجه یازیش اولمالیدور. کلن یازیردن شایان قبول کورولنار تاوش صیراسیله دوج ایدیلیر.

صاحبی، مدیری، عردی: شرائط اشترا: هرسته تک برنجی وایکیجی آلی آیلندن اعتباراً آتونه قید اولونور. سنه کی: اون ایکی نسخه اولق اوزره پوسته اجریله برار (۱۰۰) ، آلی آیلقی: (۵۰) غروشدور. ممالک اجنتیه ایچین ۲۰ و ۱۰ غروش علاوه سی لازمدر.

۳۳۸ ذمی القعه

صفات و مشیئت سبحانیه دائر آیتلری و (سلام) (ایمان) (احسان) (مؤمنون) (محسنون) (ظالمون) (فاسقون) (کافرون) کبی قرآنده تکرار اولونان اوصافک ماهیت لغویه و شرعیلهری بر مقدمه ایله بیان ایتکدرکه (محمود شیرازی) نک تفسیری مقدمه سنده و دیگر تفسیرلردن اکثرینک مقدمه لرنده « اسماء الله توقیفیمیدر، مشیئت، رحمت، زول و سائره کی صفاتک واجب الوجوده اسنادی حقیقتیمیدر، دکلیدر؟ » کبی علم کلامده فصول مخصوصهده بسط و بیان اولونان. مباحثک بر عصاره اجمالیه سی، طرز استادانهده در میان ایدیلهرک اشبو مرتبه دن تفسیر یوروتولمشدر.

تفسیر بالدرایه نك ایکنجی مرتبه سی

قرآن کریمی ینه آیات قرآنیله ایله تفسیر ایله. مکررکه بوده قرآنده مکرراً سلك بیان کیرمش اولان، بعض آیاتک دیکرندن اولبابده ده زیاده حائر تفصیل بولوندیغی یرلرده اولور. مثلاً بر حقیقتک بیانی ایچون بر آیت نازل اولور. تکرار ینه اوحقیقتک بیانی خصوصنده دیکر بر آیت نازل اولور. لکن ایکنجی، اولکندن ده زیاده تفصیل و تبیان مالک بولونورده ایکنجی، اولکنی تفسیر ایدرک اجمال دن حاصل اولان ابهامی ازاله ایدر و سامعینک نفوس ناطقه سنده « اولاً اجمال، ثانیاً تفصیل اوقع فی النفوسدر. » قاعده سنجه باشقه بر تأثیر اویاندیریر. بوقیلدن اولارق آیریجه تفسیرلر بیله یازیلمشدر. دیکر تفاسیرده اشبو (تفسیر القرآن بالقرآن) عملیه سی متفرق صورتده اجرا قیلنمشدرکه بعض نمونه لرینی کوستریوروز:

برنجی نمونه - (وان ینک صادقاً یصبکم بعض الذی یعدکم) یعنی « رسول الله، خبر یردیکی مواعیدهده صادق اولور ایسه سزه وعد ایله دیکی

اولدیغندن، قارئنه حجمک چوق فوقنده قطعی و صریح فکرلر یره جکدر. مندرجاتک بلااستناهر کس طرفندن آکلاشیله بیلمسی ایچون طی افاده لر دن ممکن مرتبه توق اولدی. بو خصوصده موفق اولدیغی مقاله حالنده انتشاری انساننده مطالعه ایله ین ذواتک یردکلی تأمیناندن استدلال ایتدم. »
وجیز بر اسلوب ایله یازیلمش اولان بو مفید اثر هر حالده شایان توصیه در.

مخمل دینی و علمی :

تفسیر - مفسرلر

تفسیر بالدرایه صر اتنک تعداد و تبلیغی

و بومناسیته برخیلی حقایق علمیه نك کشف و ایضاحی اولاً : معلوم اولسون که (تفسیر بالدرایه) کندیسنده قطعاً روایتدن بحث جریان ایتمین تفسیر دیمک ماهیتنده دکلدر، بلکه اوکی تفسیرلرده بیاناتک مرکز ثقلی در ایتدر. یعنی اکثریتله درایه تحصیل معنایه قائلیشیلیر، احیاناً در روایت کوروسندن درایه تفسیر کیچیلر معناسنده در. دیمک که اوکی تفسیرلرک روایتله مزوج اولدقلریده وارد در.
ثانیاً : ینه بیلمک لازمه دندرکه بوراده ایکی شیء وارد در. بری : اساس مقصد، دیکری : آکا وصول ایچون باصا ما قدر. اساس مقصد دیدیکمز : درایتله متعلق مفسرینک طبقاتی، آکا وسیله ایسه : درایتله متعلق تفسیرک مرآتیدرکه آنلر مفسرینک طبقاتی و درایتی بیلمک خصوصنه وسیله در.
تفسیر بالدرایه نك اون مرتبه سی وارد در که بوجه آتی بیان اولونور:

تفسیر بالدرایه نك برنجی مرتبه سی :

قرآن کریمده وقوع بولان تکرارلرک صورت عمومیده حکمتی بیاندن صوکره - برده خصوصیه تکرار اولونمقده بولونان - اسماء حسناء ربانیه،

اهل کتابی کورمه دکئی که آنلر، هدایتی ضلاله ده کیشیورلر و سزکده سیل هدایتی غیب ایدرک ضالته قالم کزی آرزو ایدیورلر» بویورولارق برنجی آیتده کی (آرزو ایدنلر) ک اهل کتاب اولدینی تعین و ایضاح ایدیور. برده عصاة مسلمینک کندی ایچلانده کی صالحلرک ضلال و فجورده قالمالری آرزو ایتمه بچکرلندن بوده توضیح مقصده تقویه صورتیه خادم اولاجقنده شبهه یوقدر. دها بر تقویه قرینهسی واردرکه اوده آرزو ایدنلرک فائب ضمیریه، مائلینک ایسه خطاب صیغه سیله ایراد اولونوشیدر. بر آرزو دوشونلر حصه مند اولورلر. دارالفنون الهیات فاکولتهسی تفسیر و تاریخ تفسیر مدرسی

بر عملی مروت

أرضك صوكت كوني

علم و عرفانله مجهز بولندیغنه و برچوق شیلر بیلدیکنه مغرور اولان بشریت، نهایت اون بیک سنه لک اولکی زمانلره عائد حادثاتندن ویا قایدن معلوماتدار بولته بیللمکده در. ایکیده برده؛ کچمش بیوک وقایعدن بحث ایدرکن مصرک اهراملری، چینگ سدکیرنی، آتوریلرک ابکم و اسرار انکیز معبدلری، هندک پک اسکری یاغودلری، مکسیقانک صنماری، اجداد منرک طاش بیققلری، بالطله لری، منراقلری تعداد ایدرز و بونلرله نوعا غرور لانیرز! فقط هیهات؛ بونلر درت بش بیک ایله اون بیک و نادراً یکریمی بیک سنه اولندن دها اسکری برتاریجه مالک دکلردر. حتی یوز بیک سنه اولسون! حالبوکه دوره ابتدائیه به قدر اولان مدتی یکریمی میلیون سنه تعداد ایتکده یز. کریده قالان ۱۹,۹۰۰,۰۰۰ سنه لک زمانه عائد وقایع ارضیه نه اولدی؟ اسرار انکیز حادثاته معروض قالدیغنه، اوزرنده خاطر و خیاله کلمز وقایعدن بیکرجه سنک کلوب کچدیکنه هیچ شبهه اولمان سیاره منرک بو

شیء اصابت ایدر» شیمدی شوراده اصابت ایدمک شیء؛ عیجا عذاب دنیویء معجمیدر، یوقسه مؤجمیدر؟ بوجهت مهمدرکه اشبو ایهامی، شو حقیقتی تفصیلاً ناطق اولان ینه بوسوره نك (المؤمنون) آخرنده کی (فاما تریتك بعض الذی نعدهم اونتوفیتك فالینا یرجعون) آیت جلیلهسی تفسیر و ایضاح ایدیور. چونکه: بو آیتده بویورولو. یوزرکه «حییم! بن، آنلره وعد ایتدیکم عذابک آنلره فعلاً اصابت ایتدیکنی یا سنک صاغلفکده سکا کوستیریم، یا خود سنی جانب احدیته چکوب امانه ایله دکدن صوکر آنلری تعذب و تنکیل ایدرم. چونکه آنلرک انجاهی بکار جوعلری محققدر» شو حالده بو آیتک شق اولی، آیت اولایی تفسیر و ایضاح ایدرک کندیسندن مقصودک عذاب دنیوی اولدیغنی کوستیریور.

ایکنجی نمونه - (فصل لربك وانحر) آیتی (انصلاقی ونسکی و حیای و بمانی) آیتیه تفسیر و ایضاح اولونویور. شویله که: اولکی آیتده کی (صل) امرندن عیجا دما معناسنه اولان صلاتی مراددر، یوقسه بیلدیکمز نمازیدر؟ بوراسی مهم قالیور. لکن ایکنجی آیتده کی (نسک) قرینه سیله صلاتدن مرادک بایرام نمازی اولدینی تعین ایدیجه بورادهده اورایه مصروف اولق لازم کلیور، چونکه: قربان کسمکده مناسک و عبادات حجدن بر جزء بولونویور. اوحنجی نمونه - (یریدالذین یتبعون الشهووات ان تمیلوا میلاً عظیماً) یعنی «شهوواته اتباع ایدنلر، سزک طریق حقدن عظیم بر صورتده میل وانحرا. فکزی آرزو ایدرلر». شیمدی شو آیتده کی (آرزو ایدنلر) ک کیماردن عبارت اولدینی مهم قالیورسده دیگر آیتده (المتر الی الذین اوتوا نصیباً من الکتاب یشترون الضلالة و یریدون ان تضلوا السبیل) یعنی «حییم! کتاب اللهدن نصیبی اولان